

ეკატერინე კობახიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისი სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ანტიკური ჰადესის რეცეფცია ქართულ ლიტერატურაში

საკვანძო სიტყვები: *ჰადესი, ანტიკურობა, რეცეფცია, ქართული ლიტერატურა*

ქართული მწერლობის უახლესმა კვლევებმა¹ მეტი დასაბუთება შესძინა თვალსაზრისს, რომ ბერძნულ-რომაული ელემენტი ქართული ლიტერატურის ყველა პერიოდშია წარმოდგენილი.

თუკი დასავლურ მეცნიერებაში დადგენილია, რომ ანტიკური კომპონენტი და მისი ინტერპრეტაცია ევროპული ლიტერატურების მხატვრული სახეების სუბსტრატულ პლასტებშია დადასტურებული, ქართული ლიტერატურის შემთხვევაში, საკითხი – რამდენად ორგანულია ანტიკურობის რეცეფცია ქართული მწერლობისათვის – სისტემური სახით, მონოგრაფიულად ჯერჯერობით არ ყოფილა შესწავლილი. ამ მეტად საყურადღებო თემის კვლევა ბევრ საგულისხმო კითხვას გასცემდა პასუხს, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი არის ქართული ლიტერატურის იდენტობის პრობლემა.

¹ <http://www.classicaltradition.tsu.ge>

მართალია, როგორც ზემოთ აღინიშნა, საკითხი, თუ რამდენად სუბსტრატულია ქართული მწერლობისთვის ანტიკური ელემენტი, საგანგებო, სისტემურ და მასშტაბურ კვლევას საჭიროებს, მაგრამ გარკვეული დასკვნების მიღება შესაძლებელია ქართულ ლიტერატურაში ანტიკურობის ცალკეული სფეროს, მითოლოგიური სიუჟეტის თუ სიუჟეტთა ჯგუფის რეცეფციაზე დაკვირვებით. ამ მიზნით ჩვენ მიერ შეირჩა ის მითოლოგიური ნარატივი და ტერმინები, რომლებიც უკავშირდება ბერძნულ-რომაული წარმოდგენების ერთ-ერთ ყველაზე უძველეს და კომპლექსურ სფეროს – გარდაცვლილთა სამყაროს – ანტიკურ ჰადესს, რომელიც ქართულ ლიტერატურაში საკმაოდ მრავალფეროვნად არის წარმოდგენილი.

საყურადღებოა, რომ ანტიკური ჰადესის მხატვრული სახეებით დაინტერესება მსოფლიო და განსაკუთრებით, ევროპული ლიტერატურისათვის ადრეული ეტაპიდანვე იყო ნიშანდობლივი. მაგალითისთვის საკმარისია გავიხსენოთ „ღვთაებრივი კომედია“, სადაც, ვერგილიუსის „ენეიდის“ კვალდაკვალ, მოცემულია ანტიკური ქვესკნელის კვალი ჯოჯოხეთში².

მოხსენებაში წარმოდგენილია ანტიკურ საიქიოსთან დაკავშირებული მითოლოგიური ნარატივისა და ტერმინების ასახვის შემაჯამებელი სურათი ქართული ლიტერატურის ყველა პერიოდში. ამ მიზნით გაანალიზებულია ციტირებები ქართული ლიტერატურის სხვადასხვა ეპოქის ავტორთა 40-ზე მეტი თხზულებიდან. ეს ავტორებია: ჩახრუხაძე, არჩილი, იონა ხელაშვილი, სოლომონ რაზმაძე, ტიმოთე გაბაშვილი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ალექსანდრე ორბელიანი, ავქსენტი ცაგარელი, გალაკტიონ ტაბიძე, ტიციან ტაბიძე, ვალერიან

² Dante 2009

გაფრინდაშვილი, მიხეილ ჯავახიშვილი, გიორგი ლეონიძე, გრიგოლ აბაშიძე, ოტია იოსელიანი, ელგუჯა მადრაძე, შოთა ნიშნიანიძე, ანა კალანდაძე, მერაბ კოსტავა, ოთარ ჭილაძე, კოტე ჯანდიერი, ტარიელ ჭანტურია, გიორგი კორნაპელი, ნაირა გელაშვილი, ბესიკ ხარანაული, გურამ დოჩანაშვილი ნაირა გელაშვილი, ლია სტურუა და სხვ. მოცემულია თითოეული ტერმინის ქართულ ლიტერატურაში ასახვის სრული სურათი შესაბამისი სამეცნიერო კომენტარებით. ამ გზით საკითხის შესწავლა საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ ცალკეული ტერმინის მხატვრული ინტერპრეტაციის და ტრანსფორმაციის საინტერესო სურათს, რომელიც მნიშვნელოვანია განზოგადებული დასკვნებისათვის.

ქართულ მწერლობაში ჰადესთან დაკავშირებული ძირითადი ტერმინები და ნარატივი უკავშირდება : პლუტონს/ჰადესს, პერსეფონეს, ქარონს, აქერონს, ლეთეს, ელისეს მინდვრებს, სტიქსს, კერბეროსს და სხვ.

საყურადღებოა, რომ კონტექსტიდან გამომდინარე, ჰადესთან დაკავშირებული მითოლოგიური ტერმინების გამოყენების მაგალითები ქართულ ლიტერატურულ თხზულებებში შეიძლება პირობითად ორ სემანტიკურ ჯგუფად წარმოვადგინოთ: 1. ანტიკური მითოლოგიური ფიგურები, ჩართული შესაბამის ანტიკურ მითოლოგიურ ნარატივში; 2. ანტიკური პერსონაჟები, ჩასმული სრულიად ახალ, ორიგინალურ კონტექსტში.

ჰადესი (პლუტონი) და პერსეფონე

ნიშანდობლივია, რომ ჰადესის (პლუტონის) და პერსეფონეს ქართულ ლიტერატურაში ასახვის ყველაზე ადრეული შემთხვევები ჯერ კიდევ XII-XIII საუკუნეთა მიჯნაზე ჩნდება.

„ქართლის ცხოვრების“ უცნობი ავტორის თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ ვკითხულობთ:

„რომლისათვის ჯამდა, თუმცა ყოფილიყო ჟამი გმირთა და გოლიათთა ყოფისა, ანუ-მე გარეშედ წოდებულთა ელინთა სისხლისა დათხევისა, ანუ-მე გაჭრანი მიჯნურთა ცოფქმნილ-თანნი: ვითარცა თამთა თუმინისთვის, ვითარ ამირან ხორაშ-ნისთვის, ვითარ ხოსრო – შანშა ბანუისთვის, ვითარ მხეჭაბუკ მზისათვის ხაზართასა, ვითარ იაკობ რაქელისთვის და იოსებ ასანეთისთვის, დავით ბერსაბესთვის და აბისაკისთვის, ვითარ პელოპი მჭნედ მბრძოლი იპოდამისათვის, ონომას ასულისა, ვითარ პლუტონ პერსეფონისთვის“.³

ამ ამონარიდში ნახსენებია მაშინდელ მსოფლიოში ცნობილი სატრფოს გამო გახელებული გმირი მიჯნურები, რომელთა შორის ბერძნულ-რომაულ სამყაროსთან დაკავშირებული ორი წყვილიც ფიგურირებს. ამჯერად ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს ამ კონკრეტული ციტირების კონტექსტის განხილვა, რომელშიც აღმოსავლური და დასავლური ელემენტების სინთეზის საინტერესო მაგალითებია წარმოდგენილი, არც ანტიკურობის იმ სიუჟეტს შევხებით, რომელიც უკავშირდება „ელინთა სისხლის დათხევას“ (ტროას ომი) და პელოპისა და ჰიპოდამეას ამბავს. ყურადღებას შევაჩერებთ პლუტონის (ჰადესის) და პერსეფონეს ჩართვას კონკრეტულ მხატვრულ პასაჟში.

ამ თვალსაზრისით, საინტერესო და მართებელია ილია აბულაძის დაკვირვება ანტიკურობასთან დაკავშირებულ ზემომომოყვანილ პერსონაჟებზე.

ი. აბულაძის აზრით, მოცემულ შემთხვევებში მას [ავტორს] არც კი მიუჩნევია საჭიროდ რაიმე განმარტება დაერთო მათ

³ ყაუხჩიშვილი 1959, 9

შესახებ, რაც იმაზე მიგვითითებს, რომ ეს პერსონაჟები უცხონი არ არიან ქართველი მკითხველისათვის.⁴

მნიშვნელოვანია იმის დადგენაც, თუ რა წყაროებს იყენებს ავტორი ანტიკურობის ამ პერსონაჟებთან დაკავშირებით. პავლე ინგოროყვა მიიჩნევს, რომ სიუჟეტები პელოფსისა და ჰიპოდამეას და პლუტონისა და პერსეფონეს შესახებ „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორს შეეძლო ამოეღო ეგრემ მცირის „ელინთა მეზღაპრეობიდან“, სადაც „ზღაპრობანი დიდისა ბასილის ეპიტაფიასა შემოღებულნი“ ანუ ზღაპრობანი რომელნი საწარმართოთა წიგნთაგან მოუკსენებიან წიგნთა შინა თვსთა გრიგოლის“, შეიცავენ სხვა თხრობათა შორის ასეთსაც: პელოფს და პელოპიდნი (თქმულება პელოპის, ჯნომაოსის და ჯნომაოსის ასულის იპოდამის შესახებ) და „ტრფიალება პლუტონისა პერსეფონისადმი და წარტაცება პერსეფონისი“).⁵

საინტერესოა, შეიძლება თუ არა პლუტონისა და პერსეფონეს ხსენება ამ კონკრეტულ ლიტერატურულ თხზულებაში განვიხილოთ როგორც ანტიკურობის რეცეფციული გადამუშავების შემთხვევა.

ვფიქრობთ, ეს დასაშვებია, რადგან აქ საყურადღებოა არა თავად ინფორმაცია და მისი წყარო, არამედ კონკრეტული ანტიკური ფიგურების კლასიფიკაცია გარკვეული საერთო ნიშნის მიხედვით და მათი ჩასმა მსოფლიო ლიტერატურის კონტექსტში, რაც ნამდვილად ორიგინალურია თავისი არსით.

საინტერესოა, რომ იმავე სიუჟეტის დამოწმება ან რაიმე სახით ინტერპრეტაცია მომდევნო ეპოქების ავტორთა მიერ აღარ არის დადასტურებული, თუმცა ჰადესის – როგორც

⁴ აბულაძე 1941, 9

⁵ ინგოროყვა 1938, 48-49

მიწისქვეშეთის აღმნიშვნელი, ისე ქვესკნელის გამგებლის – და მისი მეუღლის, პერსეფონეს, სახელთა გამოყენების შემთხვევები რამდენიმე, ძირითადად უახლესი პერიოდის ლიტერატურის ავტორთან გვხვდება. ამ შემთხვევათა უმრავლესობაში ხდება მათი მოხმობა ანტიკურობის სიუჟეტთა გადმოცემისას (ოთარ ჭილაძე „სიყვარულის პოემა. ევრიდიკე და ორფოსი“; გიორგი კორნაპელი „ქრონოსი და იანუსი“; ლია სტურუა „ვინ შეჭამა ვენახი“, გურამ დოჩანაშვილი „მხოლოდ ერთი კაცი“).

რაც შეეხება ანტიკურობასთან დაკავშირებულ ნარატივში აღნიშნული ტერმინების ჩართვას, ორიოდე საგულისხმო ციტაციას მივაპყრობთ ყურადღებას, სადაც ჰადესის სამეფოს სურათი მეტად ორიგინალურად და ექსპრესიულადაა წარმოდგენილი:

“გაღმა სამეფო იყო ჰადესის: პირქუში, ცივი და იდუმალი... სტიქსის ნაპირას იდგნენ ისინი, უხმოდ დიოდა წყალი ჩრდილივით. მტვერს დაეფარა მთელი ნაპირი და მკვდარი ქვები ეყარა ირგვლივ. ქვას ლოკოკინას კვალი მისდევდა, ძაფივით წვრილი და ვერცხლისფერი. ხოლო უჩინარ ხესა თუ ხეებს ნელა წყდებოდნენ ხმელი ფოთლები და უხმაუროდ ქრებოდნენ მტვერში, ვით დაჟანგული ცრემლის წვეთები.

იგვიანებდა ქარონის ნავი და ნისლში იწვა გაღმა ნაპირი. ქარს კი იქიდან მოჰქონდა კენესა და დანაყილი ყაყაჩოს სუნი. დასეირნობდნენ ველზე სულები ლეთას ტალღებში განზანთებნი, ან მატყუარა ფიქრით გართულნი მტვრის სვეტებივით იდგნენ ჰაერში.

სამთავიანი ყფვდა კერბერი. უპრიალებდა ბასრი ეშვები და საიმედოდ იცავდა ჰადესს თავის სიმკაცრით და სიმახინჯით.[...]

ჰადესის ცის ქვეშ სულ სხვა საზომით იზომება გულიც და მკლავიც“.⁶

საკმაოდ ვრცელი პასაჟების მოხმობაა საჭირო გიორგი კორნაპელის თხზულებიდან „ნარცის“:

„და დაირწევა ჩრდილი ქარონის ბორნის...
 აშრიალდება ლეთას ზვირთები ბნელად
 განხმულა შენთვის აჰა! ჰადესის კარი.
 არდაბრუნებას ოხრავს ქარონის ნავი“ ...
 „იდგა ეროსი, ბნელი ჩირაღდნით ბრწყინავს“ ...
 „ეფარებოდი ჰადესის სუდარ-დუმილს
 და დაბნელდება ლეთა-მდინარის ლელი,
 შეშფოთდა ნარცის, სწყურის გაქცევა სადმე“⁷
 „დავიწყებისკენ მიჰყავს ხომალდი ქარონს
 და ცახცახებენ მკვდრები ჰადესის ხილვით“⁸

ჰადესის ჭიშკარს გალაქტიკები ლამბავს“
 სადაც ლანდებს უყეფს ცერბერი...“⁹

და თავად მიწისქვეშეთის გამგებელი:
 „სანამ ჰადესი მელოდება ზურ-მუზარადით“
 . . .
 „სწვდებოდა მზერა აქერონის უნათლო ნაპირს“
 ულმობელია ტარტაროსი ყინვის ბორკილით“¹⁰

⁶ ჭილაძე 2010

⁷ კორნაპელი 1995, 241

⁸ იქვე, 242

⁹ იქვე, 256

¹⁰ იქვე, 258

„იქ რომ იმარხავს ტიტანებს დამშეულ კივილს.

„ამოაჭენებს მალე მერნებს ჰადეს ნაპრალით“

. . .

„ჰადესის ტახტთან შეირხევა კვერთხი მინოსის“

მოსალტულია ის ჰადესი ცოფიან სტიქსით,
გააგიჟებდა თავის ქოფაკთ ჰეკატე სისხლით“

„ზეცის ციმციმით შენ აცოფებდე ცერბერს,
(იგი ჰადესში თავის გველის კუდს ღრღნიდა).¹¹

თუმცა, როგორც ეს ზემოთაც აღინიშნა, გვაქვს შემთხვევები, როდესაც ეს ანტიკური პერსონაჟები ჩნდებიან სრულიად ორიგინალურ კონტექსტში.

ამ უკანასკნელის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ტარიელ ჭანტურიას ლექსიდან ერთ-ერთი პასაჟი, რომელიც ანაკრეონის სულისკვეთებითაა გაჟღენთილი:

„ღვინო თუ მაქვს ადესის,
შიში არ მაქვს ჰადესის“¹²

ან მისივე „ავგისტოს პაპანაქება“, სადაც სიტყვების თამაშში ვკითხულობთ:

„პლატონი და პლუტონი...
იმნაირი სიცხეა,
არ ინძრევა ფოთოლი“.¹³

¹¹ იქვე, 258

¹² ჭანტურია 1995, 254

¹³ ჭანტურია 1995, 47

ექვვარეშეა, რომ ანტიკურ ჰადესთან დაკავშირებული ეს ტერმინები ლექსის მუსიკალური ქსოვილის გამრავალფეროვნებისთვისაა შერჩეული.

ელისეს მინდვრები, ელიზიუმი

ელისეს მინდვრები (ლათინურად-ელიზიუმი), რომელიც ანტიკური წარმოდგენებით, გარდაცვლილთა ე.წ. სამოთხედ შეიძლება განიმარტოს, ყველაზე ადრე ჩანს XII საუკუნის ლიტურატურულ ძეგლში.

კერძოდ, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“-ს ავტორის უმცროსი თანამედროვის, ჩახრუხადის „თამარიანში (ქება მეფისა თამარისი)“ მეტად საყურადღებო მაგალითია დადასტურებული:

„იტყვიან მნახნი, ხმა-მალლად მზახნი:
ილვისო ველსა ჰგავს ნაჯუფთევად“¹⁴

ამ პასაჟთან დაკავშირებით ივანე ლოლაშვილი აღნიშნავს: „სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, „ილვისო, რომელ არს ოლვისიოსი, გინა აპოლვიოსი, ესრეთ გამოითარგმნების ვითარმედ: განსასუენებელი უჯაჭო, ესე იგი არს ვსნილი, თავისუფალი ტანჯვისგან“ (ნახეთ ილვისიოსი). ამ „უჯაჭო განსასვენებელს“, სადაც ადამიანის სული თითქოს თავისუფალია ყოველნაირი ტანჯვისგან, ქრისტიანული რელიგიით სამოთხე ეწოდება, ბერძნული წარმართული მითოლოგიით კი – ელისეის მინდორი, ანუ ილვისიოსის (ილვისოს) ველი (ელიზიუმი). მართლაც, იოანე პეტრიწთან ილვისიოს ველი სამოთხეს ნიშნავს...

¹⁴ ცაიშვილი 1979, VII, 50, 49

მაშასადამე, ილვისოს ველი იგივე სამოთხეა, რომელიც ბერძენთა მითოლოგიამ შექმნა წარმართ გმირთა განსასვენებლად“.¹⁵

მართალია, შესაძლებელია, ელისეს ველებთან დაკავშირებული ინფორმაცია „თამარიანის“ ავტორს იოანე პეტრიწზე დაყრდნობით აქვს მოპოვებული, მაგრამ მხატვრული ხერხი, რომლითაც ელისეს ველის ზღაპრული მშვენიერება თამარის სულიერ და ფიზიკურ მომხიბვლელობასთან არის შედარებული, სრულიად ორიგინალურია და მართლაც შეიძლება რეცეფციად ჩაითვალოს. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ შედარება ერთგვარ მხატვრულ კლიშეს წარმოადგენს და ჩანს „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორთანაც: „[...] იხილვებოდა ღმრთისაგან ღმერთქმნილად [თამარ მეფე ე. კ.], შორის ღმერთთა გამკითხველად ღმრთისა სახეობად, რომელსა მოესთულო სურნელება და შუება სამოთხისა, მოეფუტკრა ვარდბურტკობა, ყვავილმცენარეობა, ასფოდელ-ნარგისობა ილვისიოს ველთა ნამორჩებთა?!“¹⁶

განსხვავებით პლუტონისა და პერსეფონესაგან, რომლებიც ქართული ლიტერატურის ადრეულ ძეგლებში დასტურდება და შემდეგ აღარ ჰპოვებს მრავალფეროვან განვითარებას, ეს უკანასკნელი მითოლოგიური ტერმინი აიტაცა ქართული მწერლობის ყველა პერიოდში მოღვაწე 10-ზე მეტმა ავტორმა.

საინტერესოა, რომ რამდენიმე ავტორი ძველ ქართულ ლიტერატურაში გამოყენებულ მზა რეცეფციას თითქმის ხელუხლებლად იყენებს, მაგალითად არჩილი თხულებებში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“ წერს:

¹⁵ ლოლაშვილი 1957, 112-113

¹⁶ ყაუხჩიშვილი 1959, 64-65

„მცენარეობა ყვავილთა ასფადელ-ნარგისოვანი,
ივლიოს ველის მშვენება, სიტურფე ნამორჩებანი.“¹⁷

ლექსში „ბარათაშვილი“ გიორგი ლეონიძე ელისეს მინდვრებს ოსტატურად სვამს თხზულების კონტექსტში:

„იქნებ ელისეს მინდვრებს გადაღმა
თანავარსკვლავედს შეხვდე ყარიბი?“¹⁸

სრულიად ორიგინალურ რეცეფციას გვთავაზობს გალაკტიონი ლექსში „ქარი ამწევი ფარდის“,

სადაც საკმაოდ რთული და ასოციაციურად დატვირთული მეტაფორით გადმოცემულია ადამიანის ყოველგვარი გრძნობის ამაოება ამქვეყნიური „დღის“ შეღამების შემდეგ- ელიზიუმში:

„აღფრთოვანება, გაგიჟება
წყევლა მუქარა,
ჩემს თვალწინ მიდის შეღამების
ელიზიუმად...“¹⁹

ამ რეცეფციას გარკვეულწილად ეხმიანება ვალერიან გაფრინდაშვილის ლექსის „Fata Morgana“-ს ერთი პასაჟი და საინტერესო მეტაფორა:

„ათრთოლებული დაისი არის
ელიზიუმი ნაცნობ ლანდების“²⁰

ქარონი

მიწისქვეშეთის ცნობილი მებორნე, აქერონზე
გარდაცვლილთა სულების გადამყვანი ქარონი ჩნდება

¹⁷ არჩილი, 1936, 789

¹⁸ ლეონიძე 1980, 231

¹⁹ ტაბიძე 1965, 135

²⁰ გაფრინდაშვილი, 2010, 27

ქართული ლიტერატურის უახლეს პერიოდში, თუმცა მისი ჩართვა ქართული მხატვრული სახეების ე.წ. ბაზაში საკმაოდ ინტენსიურად ხორციელდება. მნიშვნელოვანია, რომ ქარონი ფიგურირებს არა მხოლოდ ანტიკურობის სიუჟეტებთან დაკავშირებით არამედ ე.წ. ქართულ მასალაში, მეტად ორიგინალური ინტერპრეტაციით. პირველ შემთხვევაში ქართველი ავტორები ტრადიციულ სახეს ახალი, საინტერესო ელემენტებით ამდიდრებენ. მაგალითად მოვიყვანოთ ორიოდე ნაწყვეტს.

პირველი პასაჟი ამოღებულია ოთარ ჭილაძის თხზულებიდან, „სიყვარულის პოემა. ევრიდიკე და ორფეოსი“:

„ბოლოს და ბოლოს გამოჩნდა ისიც: ნისლი მოსდევდა უკან თმასავით და ეფლობოდა მისი ნიჩაბი მდორე ზვირთებში, როგორც ტალახში. და აი, ნელა მოადგა ნაპირს ქარონის ნავი: ძირგამომჰალი და მოფენილი ხავსის და ობის მყრალი ბონძეებით.

ნიჩაბს დაეყრდნო მკაცრი ქარონი. თვალები მშრალი და ტყვიისფერი ჩაასო მტვერში. არ შეკრთობია არც ერთი ნაკვთი... არ შერხევია არც ერთი ღერი ჭადარა თმისა... უძრავად იდგა ქვად ქცეულ ნავში და მდორე წყლისგან დამჰკნარ წვივებზე მიჰკვროდა შლამი და წურბელები“.²¹

სხვა ნაწყვეტები გიორგი კორნაპელი „ნარცისიდანაა“:

და დაირწევა ჩრდილი ქარონის ბორნის“

„აშრიალდება ლეთას ზვირთები ბნელად

განხმულა შენთვის აჰა! ჰადესის კარი.

²¹ ჭილაძე 2010

არდაბრუნებას ოხრავს ქარონის ნავი".²²
 „იდგა ეროსი, ბნელი ჩირაღდნით ბრწყინავს"²³
 „ეფარებოდი ჰადესის სუდარ-დუმილს
 და დაბნელდება ლეთა-მდინარის ლელი,
 შეშფოთდა ნარცის, სწყურის გაქცევა სადმე" ²⁴
 „დავიწყებისკენ მიჰყავს ხომალდი ქარონს
 და ცახცახებენ მკვდრები ჰადესის ხილვით".²⁵

საგულისხმოა, რომ ე.წ. ქართულ კონტექსტში ქარონის ჩასმა საკმაოდ ხშირად ორიგინალურად ხორციელდება: გამოიყენება როგორც შედარებები, ისე ეპითეტები და არის მეტაფორის შემთხვევა. საგულისხმოა, რომ ქარონი გარდაცვლილთა სამყაროს ორგანულად ესისხლხორცება:

„დედას ჰგონია როგორც ხარონი,
 მამა შეხვდება მდინარის ახლოს“.²⁶

„რომ მკითხონ:
 გრძელ გზას დაიწყებდი ისევ თავიდან?
 ღმერთმა მაშოროს,
 გადმოვუხტე ქარონს ნავიდან!“ ²⁷
 „ როცა ჯიბეში აღარ გიჭყავის
 არცერთი თეთრი, ცენტის, პესო, აღარც შილინგი
 და გაქვს ობოლი მარგალიტი

²² კორნაპელი 1995, 241

²³ იქვე, 241

²⁴ იქვე, 241

²⁵ იქვე, 242

²⁶ ჩიქოვანი 1975, 208

²⁷ აბაშიძე, 1983, 151

სატრფოს ცრემლების კოლექციიდან...
 და ის ობოლი, კბილებით რომ წაუღებ ქარონს “²⁸
 „ქარონის ნავით გადავირბენ პირველ ქაოსებს
 [...], დაე, კვლავ დასთქვან პაემანი ერინიებმა“.²⁹

და მეტაფორებიც:

„კაცი ქარონია, რომელიც ხელში იღებს ჩემს გარდაცვლილ
 სულს და მყრალი მდინარის მეორე ნაპირისკენ მიაქვს.
 ჩათლახი!“³⁰

„თეორიული პრაქტიკოსები (მარქსი, ენგელსი, ლენინი,
 დარიოსი, სტალინი, პუანკარე, ბისმარკი, საშა წულუკიძე,
 ბინდით მოსილი ცეზარები, [...] იმპერატორები [...] ორპირი
 ოლივერ კრომველი და ერთპიროვნულად მტარვალი სულა [...] აეს
 სულსწრაფი დედამიწური ქარონები, ღვარძლით და შხამით
 აქავებულები, [...] რომ ბერძნები ქარონს ჯოჯოხეთამდე მაინც
 თუ მოჰყავდა მისწილი ხალხი, აესენი კი მაინცდამაინც
 დედამიწაზე როგორ ცდილობდნენ მიმნდობთა ღუპვას.“³¹

კერბეროსი

ჰადესის კარიბჭის სამთავიანი მცველი, ძაღლი კერბეროსი
 უახლეს ქართულ ლიტერატურაში საკმაოდ ხშირად გვხვდება,
 როგორც ანტიკურ ნარატივში, ისე განსხვავებულ კონტექსტში.
 მისი ძირითადი სიმბოლიკაა „ მცველი, დარაჯი, საზარელი
 მყეფარე ურჩხული“

²⁸ ალხაზიშვილი, 2010, 30

²⁹ კოსტავა, 1990

³⁰ ჯანდიერი, 2009, 123

³¹ დოჩანაშვილი, 2003, 111

“სამთავიანი ყეფდა კერბერი. უპრიალებდა ბასრი ეშვები და საიმედოდ იცავდა ჰადესს თავის სიმკაცრით და სიმახინჯით“.³²

„ზეცის ციმციმით შენ აცოფებდე ცერბერს,
(იგი ჰადესში თავის გველის კუდს ღრღნიდა).“³³

ე.წ ქართულ კონტექსტში კერბეროსის ჩასმა კვლავ შედარებების და მეტაფორების საშუალებით ხორციელდება.

„უცებ იქვე, ზღვის ტალღებიდან ამოვიდა ქაფის ფერის იმქვეყნიური, მშვენიერი ოკეანიდა, მზეთუნახავი ალქაჯი: აფროდიტა კვიპარისოვანი [...] აი, ცოცხალი, ახლად დაბადებული აფროდიტა [...] ერთი საათის შემდეგ კვაჭიც იმ ჰოტელში გადავიდა, სადაც ის ბინადრობდა [...] ლედი ჰარვეის გვერდით ედგნენ მისი კომპანიონი მისს ჰოპკინსი [...] ხნიერი ცერბერი“.
(გვ. 223)³⁴

გარეთ ყეფდა ზამთრის ყინვა,
ისე, როგორც ცერბერი“.³⁵

„მეც ცერბერივით გდარაჯობ,
ანუ ერთგული ძალღივით“.³⁶

ახალ მთვარეს შეყმუის
პატრონმკვდარი ცერბერი“.³⁷

³² ჟილაძე 2010

³³ კორნაპელი 1995, 241

³⁴ ჯავახიშვილი, 1960, 223

³⁵ ჩარკვიანი, 1992, 121

³⁶ იქვე, 347

³⁷ იქვე, 160

აქრონი, სტიქსი, ლეთე

მიწისქვეშა მდინარეები, რომელთაგან სტიქსი საიქიოს და სააქაოს საზღვარია, აქრონი-მკვნესარე, ხოლო ლეთე – დავიწყების მდინარე, რომლის წყალსაც გარდაცვლილთა სულები მეტემფსიქოსის წინ სვამენ, ქართულ მწერლობაში ერთ-ერთი ყველაზე ხშირად ციტირებული ტერმინებია. მოცემულ შემთხვევაშიც ამ მითოლოგიური სახეების გამოჩენა უახლეს ქართულ მწერლობაში იღებს დასაბამს. მათი ტრადიციული სემანტიკა: „უხმაურო, ბნელი, მდორე, პირქუში მდინარეები“

(იხ. ოთარ ჭილაძე „სიყვარულის პოემა. ევრიდიკე და ორფეოსი“; გიორგი კორნაპელი „ნარცისი“; ტარიელ ჭანტურია „ქარონის რეპლიკა“).

ანა კალანდაძის ლეთე და აქრონი მარადიულად მიედინებიან მიწისქვეშეთში, რაც მათ თანამედროვეობასთან თანაარსებობას ცხადყოფს, თუმცა ეს თანაარსებობა მშვიდობიანია და ერთგვარად ჰარმონიული:

რომი, გენუა, პიზა, ვერონა...
 არნოს მინდვრებზე
 ფოთლების ცვენა.....
 ჯურღმულში ლეთე და აქრონი...
 „გრაცია პლენა“,
 „გრაცია პლენა“³⁸

³⁸ კალანდაძე 2004, 510

კორნაპელის ლეთა, აქერონი და სტიქსი შიშთან და სიბნელესთან ასოცირდებიან:

„აშრილდება ლეთას ზვირთები ბნელად[...]
და დაბნელდება ლეთა-მდინარის ლელი,

[...], „სწვდებოდა მზერა აქერონის უნათლო ნაპირს“[...]

“მოსალტულია ის ჰადესი ცოფიან სტიქსით”³⁹

საყურადღებოა, რომ მიწისქვეშა მდინარეები, რომლებიც ასოცირდება ჰადესთან, შეხამებულია ქართულ მხატვრულ წარმოდგენებთან საიქიოს შესახებ:

„და მეც თურმე უნდა სხვათა
გულგრილობით დავიტანჯო,
სანამ სტიქსის გადასასვლელს
მიადგება ჩემი კანჯო“⁴⁰

[...], ვერ დაგვაშორებს აქერონის შლეგი ტალღები

[...] დავაშრობთ ლეტოს, დავიწყების წყეულ მდინარეს“.⁴¹

„იქნება მართლა მოვკვდი და ჩემი სული უახლოვდება მყრალი მდინარის მეორე ნაპირს? იქნებ სულაც ეს დარბაზია

³⁹ კორნაპელი 1995, 241

⁴⁰ გეგეჭკორი, 1985, 103

⁴¹ კოსტავა 1990, 49

მეორე ნაპირი, ხოლო ჩვენი ლაპარაკი –აქერონის უაზრო და გაუთავებელი ბუტბუტია მხოლოდ?“⁴²

ზამთრის სიზმრიდან უშბა დამრჩა,
ცეკვავს ქაოსზე “

...

„და გენატრება დავიწყება ტალღები ლეთის “⁴³

„დედი, ნუ შეხვალ ლეთაში,
ეგ ლეთა საშინელია,
შეხვალ და ვეღარ გამოხვალ [...]
დედი, ნუ შეხვალ ლეთაში [...]
დედი, ნუ შეხვალ ლეთაში [...]
დედი... ნუ შეხვალ... ლეთაში...“⁴⁴

„როცა ბებოჩემი ლეთას გადადიოდა, [...]
გასწორდა და
ისე შედგა ფეხი მდინარეში.“⁴⁵

ამრიგად, მოყვანილი მაგალითები ნათლად წარმოაჩენს, რომ ჰადესთან დაკავშირებული ანტიკური მითოპოეტური სახეები ქართული მხატვრული ლიტერატურის თითქმის ყველა პერიოდში დასტურდება. ეს ტენდენცია დასაბამს იღებს XI საუკუნეში, როდესაც ქართულ მწერლობაში ჩნდება საერო მიმართულება და ლიტერატურაში შემოდის სხვადასხვა სახის ინფორმა-

⁴² ჯანდიერი 2009, 157

⁴³ კორნაპელი 1995, 212

⁴⁴ გელაშვილი 2010, 281

⁴⁵ ხარანაული 1991, 214

ცია, როგორც ადმოსავლური, ისე დასავლური წყაროებიდან. ამ უკანასკნელს ძირითად ბერძნულ-რომაული მემკვიდრეობა წარმოადგენს. მართალია, ჯერ კიდევ ჰიმნოგრაფიაში ჩანს ანტიკურობის კვალი, მაგრამ თხზულებათა შინაარსიდან გამომდინარე, მეტწილად ჩნდებიან ისტორიული პირები, რომლებიც ქრისტიანობასთან არიან კავშირში (დიოკლიტიანე, კონსტანტინე დიდი, ელენე დედოფალი, პილატე პონტოელი). საინტერესოა, რომ მითოლოგიური პერსონაჟები ჰიმნოგრაფიაში სწორედ საერო ლიტერატურის გამოჩენის შემდეგ ჩნდებიან (ორფეოსი, აქილეესი, ოლიმპოს მთა). რაც შეეხება საერო ლიტერატურას, ცხადია, მითოლოგიური მასალის გამოყენების დიაპაზონი საგრძნობლად მოცულობითია, მათ შორის, ჰადესთან დაკავშირებული ტერმინებისაც. საყურადრებოა, რომ ქართული მხატვრული ლიტერატურა იყენებს მათ სხვადასხვა კონტექსტში, როგორც ბერძნულ-რომაულ, ისე სრულიად განსხვავებულ, ე.წ. ქართულ ნარატივში. ეს მითოლოგიური ტერმინები, როგორც წესი, მხატვრული განზოგადების თვალსაჩინო მაგალითებს წარმოადგენს. მათ საფუძველზე ყალიბდება არაერთი შედარება, ეპითეტი და მეტაფორა. საბოლოო ჯამში, ხშირია ანტიკურობის რეცეფციის შემთხვევები. ანტიკური წარმოდგენების ეს საკმაოდ მნიშვნელოვანი სფერო ქართულ ლიტერატურაში წარმოდგენილია როგორც ანტიკურობაშივე ერთგვარ კლიშეებად ქცეული სიმბოლოები, ისე მხატვრული გადამუშავების სრულიად ახალი, ორიგინალური ვარიანტები. საინტერესოა იმაზე დაკვირვებაც, რომ ანტიკური ქვესკნელის განუყოფელი და მნიშვნელოვანი ელემენტები: მიწისქვეშა მდინარეები, საიქიოს სხვადასხვა სკნელები, მითიური არსებები ძირითადად სრულიად აისახა ქართულ ლიტერატურაში, რაც გვაძლევს საფუძ-

ველს დავასკვნათ, რომ ამ პერსონაჟების აღქმა ხდებოდა ნარატივთან ერთად და თავად მიწისქვეშა სამყაროზე ანტიკური შეხედულებები არა ფრაგმენტულად, არამედ კომპლექსურად იყო ჩართული ქართული ლიტერატურის მიერ შემუშავებული მხატვრული სახეების ბაზაში. აშკარაა, რომ ეს ტენდენცია XXI საუკუნეში უფრო ინტენსიური ხდება, რაც ცხადყოფს ამ პროცესის პროგრესულ ხასიათს. ნათელია, რომ ევროპული ლიტერატურის მსგავსად, ქართულ მწერლობას შუასაუკუნეებიდან დღემდე საყურადღებო წვლილი შეაქვს ბერძნულ-რომაული მემკვიდრეობის გადააზრებისა და რეცეფციის საქმეში. თავის მხრივ, თავად ანტიკური მემკვიდრეობა, როგორც ეს კონკრეტული მაგალითებიდან გამოიკვეთა, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქართული ლიტერატურის მხატვრული სახეების ბაზის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში. ნიშანდობლივია, რომ ანტიკური მითოლოგიის ეს პერსონაჟები, რომლებიც საერთოევროპული მხატვრული სიმბოლოების მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენენ, თანდათანობით უფრო გამოკვეთილად ხდებიან ქართული მხატვრული სახეების ე.წ. ბანკის განუყოფელი ნაწილი, რაც თანამედროვე ქართულ ლიტერატურაში ტრადიციულად ორგანული ე.წ. დასავლური ელემენტის გაძლიერებას წარმოაჩენს.

ბიბლიოგრაფია:

აბაშიძე, გრიგოლ. 1983. „...გაქრა სამოცი წელიწადი“, *თხზულლებანი სამ ტომად*, ტომი 1, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

აბულაძე, ილია. 1941. „ელინთა ზღაპრობანი“. *ენიმკის მოამბე*, X. თბილისი: მეცნიერებათა აკადემიის თბილისის ფილიალის გამომცემლობა.

ალხაზიშვილი, გივი. 2010. „სირიუსის ჟამი“. *ჩაბრუნებული მზერა*. თბილისი: საუნჯე.

გაფრინდაშვილი, ვალერიან. 2010. “Fata Morgana”. *ლექსები*. თბილისი: ინტელექტი.

გეგეჭკორი, გივი. 1985. „გარდაცვლილთან მეგობრობა ადვილია“. *ლექსები*. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

გელაშვილი, ნაირა. 2010. „მე, ღუმელი, ცეცხლი და რცხილა“. *თხზულლებანი*, ტომი 5, თბილისი: კავკასიური სახლი.

Dante Alighieri. 2009. *La Divina Commedia*, vol.1 Inferno. Roma: Armando editore.

დოჩანაშვილი, გურამ. 2003. “ლოდი ნასაყდრალი“. *ოთხტომეული*, ტომი IV, თბილისი: ნეოსტუდია.

ინგოროყვა, პავლე. 1938. *რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა*. თბილისი: სახელგამი.

კალანდაძე, ანა. 2004. „...რომი, გენუა, პიზა, ვერონა“. *ლექსები*, თბილისი: ლიტერატურული მატთანე

კორნაპელი, გიორგი. 1995. „ნარცისი“. *ფენიქსი, ლექსები და პოემები*, ქუთაისი: გამომცემლობა „მოწამეთა“.

კოსტავა, მერაბ. 1990. „... ველარ ვიოკებ შეშლილ სუნთქვის დაწყველილ ალებს“. *ლექსები*, თბილისი: მერანი.

ლეონიძე, გიორგი. 1980. „ზარათაშვილი“. *ლექსები, პოემები*. ერთტომეული. რედაქტორი გრიგოლ აბაშიძე, წიგნი შეადგინეს თინათინ და ნესტან ლეონიძეებმა, თბილისი

ლოლაშვილი, ივანე. 1957. *ძველი ქართველი მეხოტბენი*, ტ. I. თბილისი: საქ სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ტაბიძე, გალაკტიონ. 1965. „ქარი ამწევი ფარდის“. *თხზულებანი თორმეტ ტომად*, ტომი II, თბილისი: საბჭოთა საქართველო

ყაუხჩიშვილი, სიმონ, გამომც. 1959. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. *ქართლის ცხოვრება*, ტექსტი დადგენილია ყველა ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

ჩარკვიანი ჯანსუღ. 1992. „ჯანყვათ“. *თხზულებანი ორ ტომად*, ტომი 2, თბილისი: საქართველო.

ჩიქოვანი, სიმონ. 1975. „დის დაკარგვა“. *თხზულებანი ოთხ ტომად*, I ტომი, თბილისი: მერანი

ცაიშვილი, სარგის, შემდგ. 1979, „თამარიანი“. *ძველი ქართული პოეზია*, V-XII სს, ტ I, თბილისი: ნაკადული.

ჭანტურია, ტარიელ. 1992. *თხზულებანი ორ ტომად*, ტ I. თბილისი: საქართველო.

ჭანტურია, ტარიელ. 1995. *თხზულებანი ორ ტომად*, ტ II. თბილისი: საქართველო.

ჭილაძე, ოთარ. 2010. „სიყვარულის პოემა ევრიდიკე და ორფეოსი“. *ლექსები და პოემები*, თბილისი: პეგასი

ხარანაული, ბესიკ. 1991. „ბებოჩემის გარდაცვალება: I. ლეთა, დავიწყების მდინარე“. *ლექსები, პოემები*, თბილისი: საქართველო.

ჯავახიშვილი, მიხეილ. 1960. „კვაჭი კვაჭანტირაძე“. *რჩეული თხზულებანი*, ტომი III, თბილისი: საბჭოთა საქართველო

ჯანდიერი, კოტე. 2009. „დაპატიჟება კინოში“. *კონკიას ღამე*, თბილისი: დიოგენე

<http://www.classicaltradition.tsu.ge>

Ekaterine Kobakhidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Perceptions on Antique Hades in the Georgian Literature

Key words: Hades, antiquity, reception, Georgian literature

Abstract. The contemporary studies of the classical tradition in the Georgian literature throw more light upon the viewpoint that elements of antiquity might be present at every developmental stage of Georgian literature.

We can say with some confidence that the Greek-Roman components and their interpretations are confirmed at the substrate layers of the European Literature, however, the question as to how organic representations of antiquity are for the Georgian literature has not yet become an object of scientific study. The research into this important question will shed the light upon many significant points of interest, of which the most important consists in the problem of identity of the Georgian literature.

The issue how important the element of antiquity is for the Georgian literature, of course, deserves a large scale of systemic study; however, some generalizations could be made by observing different spheres, perceptions on mythological plots or groups of plots. For this purpose, the mythological narrative and terms have been selected, which are linked with the Greek-Roman representations of one of the oldest and most complex sphere – the kingdom of the dead – Hades.

It is noteworthy, that the interest for the fictional images of the antique Hades in the World, and especially in the European literature has been characteristic since the early developmental stages. Consider for example, Dante's the "Divine Comedy", which alongside Virgil's the "Aeneid" provides for the traces of the antique Hades in "Inferno".

It should be noted that the earliest reflections on this thematic group in the Georgian literature appeared in XII-XIII centuries. The unknown author of the „Life of Kartli“, in his work “The Life of King of Kings Giorgi” and the poetic work “Tamariani” by Chakhrukhadze confirms the abovementioned supposition with concrete examples.

The article provides for the more or less complete picture of the mythological narratives and terms linked with antique ideas concerning the future world reflected at all stages of development in the Georgian Literature. The provided terms include: Pluto, Persephone, Hades, Charon, Acheron, Lethe, Elysian Fields, Styx, Cerberus etc.

The study analyzes more than 40 different quotations from different authors of different eras and their respective works, alongside the terms which together with accompanying scientific commentaries provides the full picture of its reflection in the Georgian literature. Studying the aforementioned questions in this way, allows observing the interesting process of literary interpretation and transformation of the terms, which itself is important for drawing generalized conclusions.

It is noteworthy, that links with some of the terms related with the Antique Hades is confirmed at all the literary stages, while some of the characters are visible only in a given time span, mainly, in the contemporary literature. To explain this observation several assumptions are being developed in the article.

Considering the general context, the usage of those mythological terms can be broadly grouped in two clusters, namely: 1. Antique mythological figures which are included in the relevant mythological narrative; 2 antique characters included in a completely new, original narrative/context.

In addition, some important examples of perceptions on antiquity, which provide for interesting and original examples of reflection of the classical tradition, deserve to be studied as the separate issues.

Finally, based on the analysis of the provided material, conclusions are provided concerning how organically these elements are placed into the traditional Georgian literary images base, and the issue of their significance in the history of the Georgian literary writing.